

Рись Лариса

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Словоскладання як засіб когезії та когерентності медіа-тексту

Дослідження функцій словотворчого механізму мови у побудові тексту та формуванні його базових функціонально-семантичних категорій є актуальним завданням лінгвістики і знайшло своє відображення у роботах багатьох лінгвістів (О.А. Земська, О.Б. Грещук, О.О. Селіванова, О.Я. Кресан, Р. Handler, С. Peschel). Дослідження іменних композитів крізь призму їхніх функцій у смисловій та структурній організації медіа-тексту є важливим з погляду з'ясування механізмів формування та функціонування композитних найменувань, аналізу особливостей протікання когнітивних процесів та їхньої реалізації у формі композитних номінацій у мовленнєвій діяльності (дискурсі).

Метою статті є вивчення особливостей функціонування складних слів у німецькомовних медіа-текстах, що передбачає аналіз логіко-семантичних відношень між словоскладними номінаціями та дискурсним контекстом. Дискурсна вагомість композитів полягає насамперед у тому, що вони дозволяють з більшою мірою деталізації класифікувати певний об'єкт, відобразити його різнобічні характеристики, продемонструвати зв'язок позначуваного із іншими об'єктами, здатні слугувати засобом когезії та когерентності тексту.

Когезія – це текстово-дискурсивна категорія, що є структурно-граматичним різновидом зв'язності тексту та протиставлена когерентності як змістовному (семантичному) різновиду зв'язності [Селіванова 2006, с. 210]. Основу когезійної та когерентної зв'язності тексту становить його референційна зв'язність, яка спирається на співвіднесення мовного матеріалу із певною ситуацією дійсності, що виступає референтом зв'язного тексту. На ситуації реальної дійсності: події, факти, особи – базується концептуальна

модель медіа-тексту, яку створює журналіст на основі власної ментальної репрезентації цієї події, і яку потім моделює для себе читач, виходячи з семантичної структури тексту, наявних у нього когнітивних пресупозицій та соціального і культурного контексту. Встановлення когезійних зв'язків спирається в такій моделі передусім на відновлення референційної зв'язності фактів, подій, встановленні референційної ідентичності номінацій учасників подій.

Серед лексичних засобів когезійного зв'язку тексту, що репрезентує результати лінгвокогнітивної обробки інформації, особливе місце належить похідній лексиці. Використання спільнокореневих слів, словотвірних пар твірне-похідне свідчить про зв'язність певної онтологічної ситуації, реалізує пов'язане бачення буття, вказує на мовленнєво-мислительну зв'язність.

Одним із засобів вираження когезії є рекуренція, або лексичний повтор: *Es wurde aber betont, die Kanzlerin und CDU-Vorsitzende Angela Merkel dürfe nicht beschädigt werden. „Die CDU-Bundvorsitzende kann auf unsere volle Unterstützung zählen“, sagte der Vorsitzende der Jungen Union, Philipp Mißfelder (stern.de, 5.12.2005).* Зазвичай повторюється не весь композит, введення одного з компонентів попереднього речення у якості складника композита в наступному реченні дозволяє ідентифікувати зв'язок між пропозиціями: *Gegen Gruppenfavorit Spanien bot Ukraine-Trainer Oleh Blochin entgegen einiger Prognosen seinen Paradesturm auf. Stürmestar Andrej Schewtschenko stand nach langem Hin und Her in der Startformation der Ukraine, genau wie Andrej Woronin (spiegel.de, 14.07.2006).* Композит виступає у такому випадку як частково рекурентна структура.

Як особливий вид когезії тексту Г. Фатер виділяє морфологічну когезію, яка має місце при текстових новоутвореннях, які мотивуються і інтерпретуються за допомогою оточуючого контексту [Vater 2001, с. 32]. Зазвичай мотивуючий контекст передусім okazіональному утворенню, а отже, йдеться про анафоричне застосування okazіонального композита: *Zwei nackte, bis zur Hüfte in Frischhaltefolie eingewickelte Frauen sehen den hereindrängenden*

Klinikbesucherinnen erschrocken entgegen. ... Warum die Folien-Frauen heute hierher gekommen sind? (sueddeutsche.de, 4.11.2005).

Катафоричне використання складних слів у медіа-текстах спостерігається насамперед у заголовковому комплексі, де воно має за мету заінтригувати читача і змусити його шукати тлумачення композита у тексті статті. Багато з таких композитів пояснюються у ліді (передтексті), що слугує когезійній зв'язності заголовкового комплексу та пов'язує заголовки з основними макропропозиціями статті, розшифровує компресовану макроструктуру заголовкового композита. Так, напр., уточнюється значення заголовку статті *Russlands Nordpol-Fahne gehisst* про дослідження Росії на Північному полюсі, а разом і значення композиту, що входить до його складу: *Russische U-Boote haben auf dem Meeresboden am Nordpol eine russische Flagge aus unverwüstlichem Titan aufgestellt*. (sueddeutsche.de, 02.08.2007). Окремі оказіональні заголовкові композити вимагають прочитання статті аж до її кінця.

Одним із основних засобів встановлення когезійних зв'язків між реченнями є використання мовних знаків з метою заміни референційно ідентичних чи споріднених мовних засобів. Для позначення цього феномену К. Пешель скористалася терміном „відновлення” (Wiederaufnahme), відповідно референційно ідентичне (корелативне) та асоціативне (імпліцитне) [Peschel 2002, с. 60-63]. Такого роду „відновлення” уже згаданого в попередньому реченні референта ми будемо називати когезійною корелативністю. Вона допомагає встановити зв'язки між окремими членами речення при їхній послідовності, а інколи і відношення між цілими реченнями чи пропозиціями, які визначається Т. ван Дейком як когерентні [Dijk].

У якості корелативних номінацій можуть виступати різноструктурні мовні конструкції, об'єднані функцією репрезентації спільного референта [Куриляк 2004, с. 7]. Співказівні номінації можуть бути мотивованими різними ознаками, що входять до фреймової структури позначуваного ними концепту. Так, у статті *"Gasmasken für Kellner"* (sueddeutsche.de) композит *Gasmasken* співвідноситься з композитом *Schutzmasken* (*Gasmaske* – *Schutzmaske*

mit Luftfilter zum Schutz der Atmungsorgane und der Augen gegen die Einwirkung von Gas, Rauch o. ä. (Duden 2003)), які реферують до одного і того ж поняття на основі профілювання різних слотів його концептуальної фреймової структури (рис. 1).

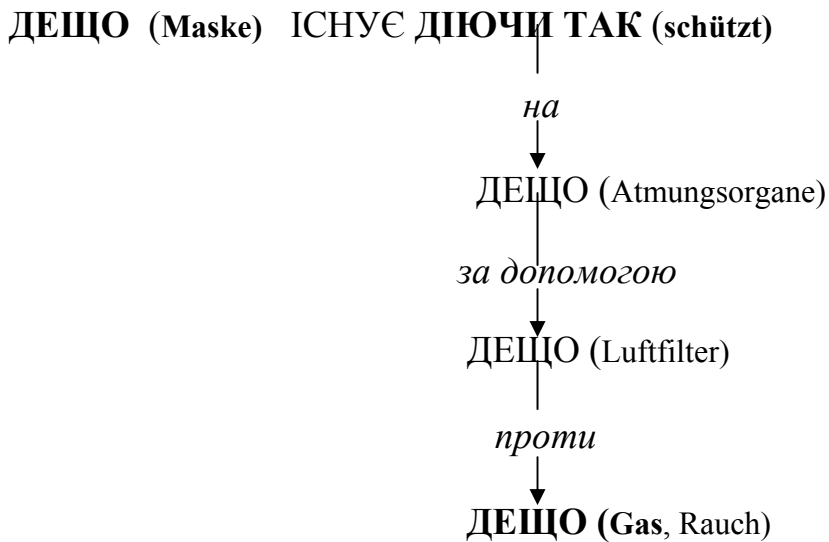

Рис. 1. Фрейм GASMASKE

Окрім того, можлива номінація даного об'єкта із застосуванням заповнювачів інших слотів даної структури: *Atemschutzmaske* та *Luftfiltermaske*. Дані композитні структури не позначають чотири різновиди масок (*Gasmaskе*, *Schutzmaske*, *Atemschutzmaske* та *Luftfiltermaske*), вони найменують одне і теж поняття, використовуючи для цього різні елементи структури знань про нього. Застосування таких найменувань у одному тексті окрім кореферентної функції виконує ще й інформативну, оскільки читач отримує більше знань про предмет.

Кореферентні структури можуть різнитися родо-видовими відношеннями перших складників: *Atomwaffentest*, *Atombombentest* (sueddeutsche.de, 09.10.2006); *Espresso-Kultur*, *Kaffee-Kultur* (faz.net, 01.08.2007). У якості ідентифікуючих кореферентних номінацій можуть виступати еліптичні структури, в яких випускається перший складник композитної номінативної структури частково (якщо він сам виражений композитом) чи повністю: *Straßenrad-WM* – *Rad-WM* – *Straßen-WM* – *Weltmeisterschaft* – *WM* (spiegel.de,

20.07.2007). Композит може замінювати також поширену синтаксичну структуру: *neues Lifestyle-Magazin für Hundebesitzer – Hundemagazin* (sueddeutsche.de, 06.10.2006). Застосування еліптичних структур можна розглядати як наслідок дії закону мовної економії, так і певне „семантичне звуження” [Widgen 1980, с. 4], як мовний індекс, що вказує на раніше введену у дискурс тему. Такі еліптичні структури слугують ідентифікації уже відомої теми/топіку та запобігають семантичній надлишковості.

Кореферентні номінації здатні ідентифікувати раніше найменованій предмет, виділити його з ряду подібних по якійсь ознаці, приписати йому певні властивості. Така здатність розширювати, звужувати, трансформувати інформацію, висловлену про об'єкт, дає підстави дослідникам говорити про кореферентні структури як про інформаційний центр тексту [Куриляк 2004, с. 15]. Сприяючи інформативному наповненню ключових референтів тексту, співказівні структури забезпечують водночас його формальну та змістовну зв'язність.

Когерентність як змістовна зв'язність тексту/дискурсу проявляється у його семантично-логічній організації, яка є результатом когнітивних процесів слухача/читача. Когерентність забезпечується не лише співвіднесеністю системи текстових структур з його формально-структурною когезією, з мовною компетенцією адресата, але і з знаннями та уявленнями про світ, як системою понять/концептів та взаємовідношень між ними, з певними організованими структурами знання (фреймами, сценаріями).

Приєднуючись до Т.А. ван Дейка [Dijk], ми розрізняємо два типи когерентності – локальну та глобальну. Локальна когерентність являє собою зв'язність на мікроструктурному рівні, відношення між послідовними пропозиціями, що репрезентують певні факти дійсності. Глобальна когерентність забезпечує зв'язність глобальної семантичної структури дискурсу, або макроструктури, яка є теоретичною реконструкцією таких понять як „тема” чи „топік” дискурсу.

Глобальна когерентність тексту проявляється у здатності читача звести

його зміст за допомогою певних семантичних трансформацій тексту чи окремих параграфів до кількох макропропозицій, що носять більш абстрактний характер, з яких, у свою чергу, може бути виведена найбільш загальна тема дискурсу. Неможливість такої трансформації свідчить про відсутність зв'язності на глобальному рівні.

Роль таких макропропозицій у німецькій мові здатні виконувати композитні структури. Вони у стислій формі передають зміст більш широкої пропозиції, акцентуючи увагу на головній, важливій для комунікантів інформації. Порівняємо заголовок до одного з параграфів статті, що містить композит у своєму складі: „*Ermittlungen wegen Organhandel-Verdacht auch in Essen*“ із розгорнутою пропозицією у цьому параграфі: *Die Essener Staatsanwaltschaft ermittelt derzeit in 90 Verdachtsfällen gegen den Chefchirurgen der dortigen Universitätsklinik, Christoph Broelsch, wegen des Verdachts der Vorteilsannahme und schwerer Verstöße gegen das Transplantationsgesetz* (stern.de, 26.08.2007).

Спільні мовні складники у низці композитів свідчать про наявність спільних семантичних ознак у позначуваних поняттях, їхню концептуальну та онтологічну спорідненість. За допомогою повтору першого складника у ряді композитів центральна тема знову актуалізується у дискурсі, об'єднує учасників описаної ситуації та різні її аспекти. Так, напр., у одній із статей на тему допінгового скандалу ми зустрічаємо такі словосполучення, що містять композити із складником „допінг“: *unter Dopingverdacht stehende Radprofi Jan Ullrich, ein Dopingverfahren, die Dopingvorwürfe, die Fachkommission für Dopingbekämpfung, die Disziplinarkammer für Dopingfälle, eine Dopingprobe, der Dopingarzt Eufemiano Fuentes, eine Doping-Dependance, eine Dependance zu Dopingzwecken unterhalten* (faz.net, 16.10.2006).

Повтор композитів, що містять одну з тем/топіків медіа-тексту забезпечує як зв'язність між окремими абзацами чи параграфами, так і загальну цілісність тексту. У склад композитних структур можуть вводиться ключові слова статті, „центри семантичного притягання, своєрідні вузли асоціативно-вербальної

сітки, навколо яких групуються інші одиниці тексту” [Чернышова], які актуалізують один з топіків тексту. Так, у статті „*Stuttgart hält an Straßenrad-WM fest*“ (faz.net, 03.08.2007) такими топіками виступають проведення чемпіонату з велосипедного спорту та його взаємозв’язок із допінговими скандалами, що представлені такими ключовими словами: *Straßenrad-WM* і *Doping*. Відповідно у статті взаємодіють дві паралельні групи композитних структур: *Straßenrad-Weltmeisterschaft*, *WM-Organisationskomitee*, *WM-Wettkämpfe*, *WM-Absage*, *Straßenrad-Titelkämpfe*, *WM-Vorraussetzungen*; *Doping-Morast*, *Doping-Kontrolle*, *Anti-Doping-Vorkehrung*, *Antidoping-Agentur*, *Doping-Schlagzeilen*, *Dopingfall*, *Antidoping-Bemühungen*. Такі словотвірні конструкції поєднують у собі аспекти формальної та змістовної зв’язності тексту. Повторювані у них складники дозволяють читачеві ідентифікувати дані явища як такі, що співвідносяться відповідно з чемпіонатом по велоспорту та боротьбою проти допінгу.

Роль композитів у забезпеченні локальної когерентності проявляється передусім у формуванні темо-рематичних ланцюжків: *Dazu gehören auch genaue Kartierungen nach Risikozonen, wie es sie entlang des Rheins teilweise schon gibt. In einem „Risikokataster“ werden beispielweise in Köln die besonders gefährdeten Grundstücke ausgewiesen* (spiegel.de, 5.04.2006). При цьому композит може і не містити у своїй номінативній структурі компонентів попередньої пропозиції, але виступати кореферентною номінативною одиницею стосовно названого раніше об’єкта: *Es gebe aber absolut unsichere Orte für Ausländer in Deutschland. „Ich sehe No-Go-Areas (Geh’ da nicht hin-Gebiete) vornehmlich im Osten Deutschlands* (stern.de, 18.05.2006).

Композити можуть у стислій формі містити попередню пропозицію і виступати референційно ідентичною структурою не окремого об’єкта, а цілої ситуації. Це дозволяє вводити дану ситуацію в якості теми в наступну пропозицію та приписувати їй певний предикат, давати їй певну оцінку: *Ritalin und Ephedrin heißen die illegalen Pillen, mit denen Studenten ihre Leistungen steigern. Doch das Gehirn-Doping ist gefährlich* (sueddeutsche.de, 02.08.2007).

Суміжні пропозиції можуть містити факти, що протиставляються один одному на основі протиставлення понять, виражених композитами: *Von den in diesem Jahr erwarteten Mehreinnahmen entfalten 1,3 Milliarden Euro auf den Bund. Im Jahr 2006 muss der Bund dagegen mit Mindereinnahmen gegenüber früheren Prognosen von 0,8 Milliarden Euro rechnen* (stern.de, 4.11.2005).

Композит у наступній пропозиції може виступати як узагальнена назва для згаданих у попередніх реченнях явищ: *Nach der Festnahme der mutmaßlichen Terroristen fragt die Öffentlichkeit fassungslos - wie stets bei solchen Anlässen: Wie können Söhne aus gutem Hause zu solchen Wirrköpfen werden? Die neue Terror-Generation mutet noch weit seltsamer an als die Professoren- oder Pfarrerskinder, die vor mehr als dreißig Jahren zur Waffe griffen* (sueddeutsche.de, 07.09.2007). Така генералізація виступає не просто як узагальнення, але й говорить про зростаючі масштаби явища тероризму, про перехід розрізнених випадків у загальне явище.

Зауважимо, що оказіональні композити проявляють тісніший зв'язок з дискурсивним контекстом, який виступає середовищем їхньої концептуалізації, місцем розгортання тих структур знання, що слугують мотиваційною базою для новоутворених номінативних структур. Таким чином оказіональні композити сприяють розгортанню дискурсу, забезпечують смислову зв'язність між його компонентами, яка зазвичай підтримується повтором у структурі композита певних компонентів контексту, або споріднених з ними концептуально лексичних одиниць. Узуальні композити репрезентують, як правило, структури знання, які повинні бути відомими для адресата, тобто знаходяться у пресупозиції. А отже, їхній зв'язок з контекстом забезпечується більше на когнітивному, ніж на лексико-семантичному рівні.

Отже, складні слова, виступаючи у ролі рекурентних чи частково рекурентних структур, морфологічно мотивованих оказіоналізмів, кореферентних номінацій та словотвірних рядів із спільним складником, забезпечують структурну зв'язність та смислову цілісність медіа-тексту на глобальному та локальному рівнях. Забезпечення локальної зв'язності

проявляється у формуванні композитами темо-рема-тичних ланцюжків, вираженні узагальнення, пояснення чи протиставлення суміжних пропозицій на основі композитних номінацій генералізуючих, споріднених чи протилежних понять. Перспективним видається можливість дослідження словотворчого потенціалу композитних номінацій у реалізації прагматичної спрямованості медіа-текстів.

Література

1. Грещук О.Б. Словотвір у процесі породження тексту: Автореф. дис... канд. філол. Наук / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 1996. — 24 с.
2. Земская Е.А. Словообразование и текст // Вопросы языкознания. — 1990. — № 6. — С. 17-30.
3. Кресан О.Я. Функції композитної ономазіологічної структури в англійській художній прозі: Автореф. дис... канд. філол. наук / Черкаський ун-т ім. Богдана Хмельницького. — Одеса, 2001. — 20 с.
4. Куриляк Л.П. Корелюваність у сучасному українському текстотворенні: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2004. — 20 с.
5. Селиванова Е.А., Кресан О.Я. Ономазіологічне согласование как текстовая категория. // Придніпровський вісник. — 1998. — № 91(158). — С. 15-23.
6. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
7. Чернышова Т.В. Когнитивные структуры, обеспечивающие взаимодействие автора и адресата в сфере современной массовой коммуникации. — Режим доступа: www.auditorium.ru/conf/conf_fulltext/conf44/chernyshova.pdf.
8. Handler P. Wortbildung und Literatur: Panorama einer Stilistik des komplexen Wortes. — Frankfurt/M.: Peter Lang Verlag, 1993. — 364 S.
9. Dijk van T. Semantic Discourse Analysis. — Режим доступа: <http://www.discourses.org>.

10. Duden – Deutsches Universalwörterbuch, 5. Aufl. – Mannheim: Bibliografisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2003. – (CD-ROM).
11. Peschel C. Zum Zusammenhang zwischen Wortbildung und Textkonstitution. – Tübingen: Niemeyer, 2002. – 315 S.
12. Vater H. Einführung in die Textlinguistik: Struktur und Verstehen von Texten. 3. überarb. Auflage. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2001. – 222 S.
13. Widgen W. Kontextuelle Bedingungen der Einführung und Verwendung ad hoc gebildeter Nominalkomposita. – Trier: Linguistic Agency University of Trier, 1980. – 14 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Frankfurter Allgemeine – Режим доступу: www.faz.net.
2. Spiegel – Режим доступу: www.spiegel.de.
3. Stern – Режим доступу: www.stern.de.
4. Süddeutsche Zeitung – Режим доступу: www.sueddeutsche.de.